

«Major de tots los poetes e oradors»: la condecoració humanística del cavaller Curial

«Major de tots los poetes e oradors»: *The Humanistic Decoration of the Knight Curial*

ABEL SOLER

Universitat de València
abel.soler@uv.es

Recibido: mayo de 2017. Aceptado: octubre de 2017

Resum: En la novel·la cavalleresca *Curial e Güelfa* (ca. 1445-1448), anònima i escrita en català, l'autor transforma un cavaller-trobador del segle XIII, Curial, en un cavaller bibliòfil i *humanista* (*orator et poeta*): educat «entre los grans filòsofs, poetes e oradors» i estudiós de les ciències liberals, la filosofia moral i la poesia clàssica. Curial —probable *alter ego* de l'escriptor— visita un Parnàs oníric, on Apol·lo li atorga el títol de «major de tots los poetes e oradors qui vuy son». La somniada coronació serveix d'excusa a l'autor per a fer una defensa de la literatura de ficció i per a proposar als seus oients —cortesans; cavallers, en part— un arquetip imitable de noble o *cortigiano* amic d'humanistes i amant dels *studia humanitatis*, d'acord amb els preceptes pedagògics del primer *Quattrocento* italià. Tot plegat, reforça la idea d'una obra literària escrita a Itàlia i comprensible en context italià.

Mots clau: *Curial e Güelfa*, *orator et poeta*, novel·la cavalleresca, cavalleria humanística, Alfons el Magnànim.

Abstract: In the chivalric romance *Curial e Guelfa* (ca. 1445-1448), anonymous and written in Catalan, the author transforms a 13th-century knight-trobadour, Curial, into a bibliophile and humanist knight (*orator et poeta*): educated «entre los grans filòsofs, poetes e oradors», and scholar of liberal sciences, moral philosophy and classical poetry. Curial —a probable *alter ego* of the writer— visits a dreamlike Parnassus, where Apollo gives him the title of «major de tots los poetes e oradors qui vuy son». The dreamed coronation serves as an excuse for the author to defend the fictional literature and to propose to his listeners —courtiers, many of them knights— an archetype of noble or *cortigiano* worthy of imitation, friend of humanists and lover of the *studia humanitatis*, in accordance with the pedagogical precepts of the early Italian

Quattrocento. All in all, it reinforces the idea of a literary work written in Italy and comprehensible in an Italian context.

Keywords: *Curial e Güelfa*, orator et poeta, chivalric romance, humanistic chivalry, Alfonso the Magnanimous.

La novel·la anònima *Curial e Güelfa* (Nàpols-Milà?) datable *ca.* 1445-1448¹ i parangonable en qualitat al *Tirant* de Joanot Martorell (València, 1460-1464), és una de les obres més interessants de la literatura catalana del segle xv. Protagonitza la narració cavalleresca un jove nord-italià que, animat per l'enamorada Güelfa, senyora de Milà, inicia una prometedora carrera de cavaller i cortesà. A la fi del llibre, obtingut el títol de príncep, el cavaller es casa amb la senyora. El text està redactat en un català de ressonàncies valencianes, però els estudiosos han pres nota de múltiples fonts literàries, indicis historicocontextuals i italianismes lingüístics que conviden a relacionar-lo amb la Itàlia d'Alfons el Magnànim (vegeu, entre d'altres, Musso 1991; Butinyà 1992 i 2001; Ferrando 1996, 2007 i 2012; Compagna 2012; Calvo Rigual 2014; Gros Lladós 2015; Soler 2017a i 2017b [2016]). En aquest treball, prestem especial esment a una de les originalitats més «italianitzants» que presenta la novel·la: la pretensió de transformar —de manera utòpica, idealitzada— un cavaller-trobador del segle XIII, el Curial de la ficció, en un model de *cortigiano* humanístic: estudiós de les arts liberals, bibliòfil, amant dels clàssics i coronat per Apol·lo com el «millor e pus valent entre los cavallers, e major de tots los poetes e oradors qui vuy són» (*CeG* III.35).²

Aquesta insòlita condecoració de Curial, escenificada en la «visió» d'un Parnàs oníric, no com un simple cavaller «d'armes i lletres» —a l'estil del que reivindicaven Enric de Villena o el marquès de Santillana en els seus escrits—, sinó com un excels «poeta e orador» (*poeta* i *orator*), resultaria difícil de justificar teòricament, o de contextualitzar, a la Península Ibèrica de la dècada del 1440.³ No en canvi a la Itàlia del *Quattrocento*, on els humanistes eren denominats *poetae et oratores*.

¹ Aquesta proposta aproximada de localització i datació, com altres constatacions que avancem ací sobre *Curial e Güelfa*, troben considerable ampliació en la nostra tesi doctoral (2017b [2016]), a la qual us remetem.

² Citem a partir de l'edició de Ferrando (2007) per ser la més fidelment acostada, des d'un punt de vista paleogràfic, al text original del manuscrit. Es ressenya el títol en forma abreujada (*CeG*), seguit del llibre en numeració romana (I, II o III) i del capítol en xifres àrabigues.

³ Són ben conegudes les *coronaciones* oníriques, en poemes al·legòrics d'inspiració dantesca, de la literatura castellana de l'època, on Jordi de Sant Jordi (*ca.* 1431), Enric de Villena (1434) o el mateix Santillana (1438) foren «coronats» en versos com a poetes excelsos. Comptant amb aquests precedents, podria haver ideat l'anònim català una mena de recreació paròdica, amb el seu Curial, un cavaller de ficció metamorfosejat de la nit al matí en tot un humanista (*orator et poeta*). És en aquest punt on radica l'originalitat i l'atreuiment del clàssic català; originalitat sobre la qual tractarem d'aprofundir en el present article. Quant als antecedents ibèrics, hem trobat algun paral·lelisme o punt de contacte —que anotem ací, perquè siga tingut en compte per la crítica— entre el somni de Curial, «que nulls temps havia haüda pahor» (*CeG* III.24) i l'ascens de Santillana al Mont Parnàs, «*más admirativo que non pavoroso*», per a plorar amb les Muses la *Defunsió de don Enrique* de Villena (Gimeno 1975), un autor que també podem considerar com un referent o un precursor del nostre anònim.

I. DELS TROBADORS A LES «POÈTIQUES FICCIONS»

Quan l'escriptor fa que el cavaller s'inici *motu proprio* en l'«studi» autodidacta de les arts liberals i la filosofia moral, afirma que «fonch molt valent home en aquestes sciències», les quals constituïen la base dels programes educatius a tota l'Europa del 1400. Ara bé, per als humanistes del segle xv italià, les ciències liberals constituïen també el fonament educatiu òptim per a optar a una instrucció elevada, com la que reserva l'autor de la novel·la per al seu cavaller. A la Itàlia del *Curial*, tornaven a ser reivindicades i pintades les Muses —desterrades durant l'edat mitjana— i les arts liberals dels antics, en un ambient cultural d'optimisme epistèmic, segons el qual l'ésser humà havia d'aspirar a l'adquisició d'un ampli ventall de coneixements.

Pier Paolo Vergerio *il Vecchio*, en el seu tractat pedagògic *De ingenuis moribus* (1402-1403), molt divulgat a la Itàlia del Quatre-cents, observa que les set ciències *liberals* s'anomenen o s'adjectiven així, d'acord amb la tradició clàssica, perquè són les que contribueixen a *alliberar* l'home: «*idcirco est "liberalis", quod eiis studium liberos homines efficit*».⁴ El pedagog considera que els estudis *liberals* són propedèutics, útils per a preparar l'accés a la filosofia moral i per a fonamentar l'excel·lència virtuosa i ètica dels joves aspirants a orador i poeta. Ho són perquè alliberen l'home de les baixes passions: les que allunyen l'individu de la seua essència humana i l'acosten a les bèsties o *sangliers* de la naturalesa (i, en conseqüència, el posen a la lliure disposició dels dictats de la Fortuna). Les ciències liberals reconduïxen l'home per la senda de la raó. Ajuden a transformar-lo en un ésser humà virtuós i digne de tal nom.

Atenent a la nova jerarquia itàlica del saber, l'autor del *Curial*, després de referir-se a les arts liberals i la filosofia apreses pel cavaller, hi afegí: «e axí mateix [esdevingué] poeta molt gran» (*CeG* I.3). És cert que el cavaller també havia après a «trobar», com una més de les «apteses» adients al seu estament social. Però sols en una ocasió, quasi a la fi del llibre, quan simula ser el compositor de la *Cançó de l'orifany*, se'l qualifica explícitament de «trobador» (*CeG* III.64). Aquesta veu és l'apropiada per a un *miles* del segle XIII, i encara per a un cavaller valencià o català del segle xv, però no per a un *Curial* italià que es comportarà en molts aspectes com si fóra un home del Quatre-cents. És a dir, que, no obstant la caracterització ambiental del protagonista com un cavaller-trobador d'antany, la ulterior condecoració d'aquest com a *orador-poeta* ens situa en paràmetres culturals i mentals que són propis del temps d'escriptura —el *Quattrocento*— i del context on s'ha format l'anònim: la Itàlia dels humanistes.

Fa l'efecte que l'autor vulla projectar en el cavaller de ficció aptituds i inquietuds culturals que pretén oferir als oients/lectors com a modèliques i com a imitables per part dels *curials* o cortesans del seu temps i entorn. El mateix autor, molt italianitzat quant als referents literaris, parla reiteradament de *poesia, poetas i poètiques ficcions*. Aquesta darrera expressió la fa sinònima

⁴ Citat per Garin (2008: I, 171).

d'imaginar, de figurar i, sobretot, de *figir*. Com quan Curial fingeix estar de bon humor davant els seus amics catalans, a fi de no entristir-los i, «*poetant ab lo gest*», dissimula el seu mal d'amor (*CeG* I.36).

El teòric Leonardo Bruni (*Dialogui ad Petrum Paulum Histrum*) ajuda a explicar què s'entenia per ficció poètica al país i en el marc cultural on s'escrigué el *Curial*: «*Mi sembra necessario (...) che un sommo poeta abbia tre doti: l'arte dell'immaginazione (fingendi artem), l'eleganza dell'espressione, la conoscenza di molte cose. Di queste tre doti la prima è precipua dei poeti, la seconda i poeti l'hanno in comune con gli oratori, la terza coi filosofi e gli storici*».⁵ Aquest *fingendi artem*, l'art d'imaginar, de crear una ficció literària, que l'anònim pretén dominar en un nivell explícitament modest (*CeG* III.0) i tracta de plasmar en idioma romanç, s'exerceix ideant o manllevant dels clàssics greco-llatins unes *poeticas fictiones* (metàfores, al·legories, faules morals, mitologia, metamorfosis...), definides pels *dictatores* medievals com artificis imaginatius, adornats de *colors retòrics*, i útils per a embellir un discurs de continguts ètics. La *lectio* moral que transmeten els textos embolcallats així per aquestes ficcions poètiques, no resulta assequible directamet, quan procedim a una lectura *literal* del text, sinó desvelant-ne la «veritat» que encobreixen bellament els artificis retòrics o *literaris*.

En aquest enfocament de la literatura, l'anònim del *Curial* manifesta inquietuds i nocions exegetiques que connecten amb les airejades per cavallers lletraferits de la Península Ibèrica, com Enric de Villena o el marquès de Santillana (Cátedra 1996). Tanmateix, com més avall es veurà, aquestes inquietuds adopten en l'obra catalana un to més plenament italià; més directament influït per autors del *Trecento* (Dante, Petrarca, Boccaccio, Da Imola...) i per ideals humanístics (Salutati, Vergerio, Bruni...). El resultat és que la remembrança trobadoresca del *Curial* protegit per la Güelfa (llibre I) i la paròdia de la matèria artúrica que s'articula en els combats del llibre II de la novel·la, desemboquen en una *epifania* humanística del cavaller (llibre III). D'acord amb aquest propòsit, el llibre III, el de l'orador i poeta que somnia ser Curial, esdevé més «intricat» i s'adorna d'un nombre major de ficcions poètiques.

II. EN DEFENSA DE L'OFICI DE «POETAR»

En el proemi al llibre II del *Curial*, s'explica que Mart, «segons la opinió antiga e poètiques ficcions», és el déu de la guerra. Dante Alighieri és un «venerable e gran poeta e actor [*id est*, “autor”, “autoritat”]» (*CeG* II.113). El rei de França situa Curial —la formació del qual en aquest sentit caldrà sobreentendre, ja que no se'ns ha detallat— com un home que sol aprendre

⁵ Citat per Cappelli (2008: 76) El text original, en llatí (*ibidem*, n. 2), diu: «*Videntur ergo mihi (...) in summo poeta tria esse oportere: fingendi artem, oris elegantiam multarumque rerum scientiam. Horum trium primum poetarum precipuum est; secundum cum oratore, tertium cum philosophis historicisque commune*».

«entre los grans philòsofs, poetes e oradors» (*CeG* II.116). Com si es tracta d'un Alfons el Magnànim o d'algun altre mecenes itàlic. De resultes d'aquest aprenentatge «per freqüentació» de conversa i lliçó amb humanistes (filòsofs, poetes-oradors), el cavaller literat i estudiós pot aprofundir en la retòrica. Esdevé així «molt eloqüent e gran orador», gràcies en part a la seua «sciència e tot lo saber» que ha pogut acumular al llarg dels anys (*CeG* II.142). La retòrica, certament, facilita els mitjans per a persuadir, però no els continguts ni els recursos. Aquests procedeixen de l'aprofundiment llibresc en ciències liberals. L'equilibrada combinació de *scientia* i *ars bene dicendi* resultava essencial, segons Ermolao Barbaro (citada per Oskar Kristeller 1980: 34), perquè «*la sabiduría debe ir unida con la elocuencia*». En la caracterització de Curial que elabora l'escriptor, aquesta màxima es dona per acomplida.

Arribem així al culturalista proemi del llibre III.0, on l'escriptor s'adreça de tu al lector, o qui sap si pensa en algun presumpte dedicatari insigne: «deus pressupondre que los poetes han fingit nou Muses» (*CeG* III.0). De bell nou ens trobem associada la ficció o imaginació literària —l'art de fingir— al digne ofici de *poetar*. Com en l'*incipit* del pròleg II, l'autor considera un deure advertir el lector que allò que pretén descriure no és real ni respon a cap «veritat» cronística. Es tracta de ficcions de poetes «antics» (d'una Antiguitat clàssica idealitzada); tan vàlides o més com la mateixa veritat, sempre que hi haja un lector («deus pressupondre») disposat a despullar-les de l'«integument» per a traure'n ensenyança. Per aquesta raó, continua dient que «les filles de Píreus foren —poetant— per los déus convertides en piques». ⁶No se'ns indica que els déus *poetaren*, és clar, sinó que la metamorfosi és un producte de l'art de poesia, d'una imaginació literària correctament adreçada a l'adquisició de ciència, veritat i virtut per part del lector estudiós. No siga el cas —cosa que l'escriptor no desitja per res del món— que pensem en ell com un narrador de faules fantàstiques, com les dels llibres de cavalleries i altres obres medievals ornades per monstres i disbarats onírics, de les quals no s'extrau cap ciència; al contrari del que passa amb els mites clàssics. Perquè, com dirà més avant Apol·lo, «bo és lo poetar, mas, contra veritat scriure no ·m par sie loor» (*CeG* III.34). Deduir d'aquestes paraules del déu una condemna de la poesia clàssica i una aposta per les *Històries troianes*, d'acord amb Albert Soler o Lola Badia (incapaços de descobrir un «flagell de poetes» satíric darrere de l'Apol·lo del *Curial*), ens portaria a interpretar de manera contradictòria la intenció literària i *poètica* de l'anònim.

Albert Soler (2003: 207) capta en una primera lectura la ironia implícita en el discurs d'Apol·lo, déu de poetes, quan aquest critica, paradoxalment i emprant uns arguments quasi frarescos, les «mentides» embellides per Homer i Virgili. Però, ¿com pot blasmar la ficció poètica un autor que elabora una trama cavalleresca imaginada del tot, i adornada d'éssers mitològics i somnis...? El

⁶ Ens hem pres la llibertat d'alterar en aquest punt l'edició de Ferrando (2007) per a introduir el verb *poetar* entre guions llargs, perquè entenem que és una advertència parentètica de l'escriptor.

crític s'ho demana, lògicament, però nega seguidament l'evidència, perquè el seu retrat-robot de l'autor és el d'un escriptor ibèric i medieval, crític amb els «poetes» i lector de la historiografia catalana del 1300: un imitador de la narrativa de Desclot. Tot i que no resulta possible rastrejar cap intertextualitat entre Desclot i el *Curial*, Badia (2007: 42) dóna crèdit a aquesta via d'indagació i, fins i tot, arriba a afirmar que «les *Històries troianes* són un dels fars literaris de l'anònim» del *Curial*. Quan és ben sabut que l'escriptor ironitza sobre «maestre» Guido i la seua pobra literatura (Piera 1998: 102-108). Sens dubte, la discrepància en la interpretació de l'al·legat antipoètic d'Apol·lo en el *Curial* manifesta dues línies d'interpretació contextual divergents: la dels qui ha vist en la novel·la una peça ibèrica i medievalitzant, vinculada al context cultural de les «corts ibèriques dels Trastàmara» (Badia + Torró 2010), i la dels qui l'han sabuda llegir com un text contextualitzable a la Itàlia del Magnànim i influït per l'humanisme.

Al nostre parer, no hi ha dubte: la defensa de la legitimitat poètica d'Homer i de Virgili, i de la mateixa creació ficcional que és el *Curial*, és plenament assumida per un escriptor que admira i imita de manera molt creativa la narrativa de Boccaccio. La seua escriptura té poc a veure amb les obsoletes cròniques catalanes. El redactor del *Curial* defén la primacia de la literatura de ficció feta a l'estil dels antics i de Dante, de la *poesia*, com a sublim manifestació de la cultura humana. A més, atorga títol de *poeta* al seu *cortigiano* de ficció i *princeps* en projecte. Per a ell, el cavaller arquetípic és el que estudia en la «vigília» els clàssics: els llibres «de reverenda letradura», explicats pels humanistes. I, si les Muses li fan costat, es veu capaç d'imitar-los.

III. LES MUSES I LA SENTÈNCIA DE CURIAL

Un dels episodis més interessants de *Curial e Güelfa* —per la càrrega al·legòrica i pel contingut metaliterari que conté— és el del cavaller que visita el Parnàs i és invitat per Apol·lo a jutjar, en relació amb la guerra de Troia, quina font és preferible: la poesia d'Homer i Virgili, o la historiografia de Dictis-Dares i Guido delle Colonne. Inspirat pel director del cor de les Muses, Curial sentència d'una manera equidistant, però dóna a entendre que la literatura clàssica és superior a les *Històries troianes*.

Segons l'anònim, les Muses del Parnàs «se tenen per menyspreades» si hom les fa comparéixer en obres considerades «ínfimes e baxes». Lògicament, i en conseqüència, es posaran del costat d'Homer, i no de Dictis i Dares. Elles prefereixen, com és de suposar, encapçalar els llibres de «molts alts e sublimes estils, escrits per solemnes e molt grans poetes e oradors». Prosseguint ací amb la dissertació metaliterària que dóna cos al proemi III.0, l'autor s'adona que trepitja un terreny una mica fangós per a algú (tal volta, un presumpte dedicatari oficial). Sap que s'endinsa en temes mitològics i al·legòrics, que presenten més dificultats de comprensió que els dels llibres I i II; sobretot, per als *llecs* que oïran recitar el *Curial*. Així doncs, adverteix que el llibre III «és algun poquet pus intricat que ·ls altres primers, per ço com en aquest haurà algunes transformacions e poètiques ficcions». L'escriptor sap que la *poesia* (ficció,

però no barroera ni fantasiosa; sí encobridora de continguts morals elevats, davall la *faccia di menzogna* dantesca) requereix d'una preparació intel·lectual i d'una mínima sensibilitat literària. És probable que uns previsibles amics interlocutors seus, o qui sap si algun dedicatari eminent, no atresoraren especialment aquesta sensibilitat.⁷ L'escriptor ho té en compte, i els adverteix ja d'entrada en el pròleg del llibre tercer.

El mateix anònim —un estudiós autodidacta, de baix perfil intel·lectual, però de moltes hores de lectura acumulades— ha après a accedir als «integuments» o significats morals profunds d'algunes imatges de la *Comèdia* de Dante. I ho ha fet gràcies a les seues fonts predilectes d'exegesi dantesca i d'erudició: els *commenti* de Benvenuto da Imola i Pietro Alighieri (Mesa Sanz 2008 i 2012). Se suposa que alguns oients/lectors de *Curial e Güelfa* requeriran també d'explicacions sobre els passatges mitològics o les «transformacions» ovidianes. Requeriran de glosses com la que fa l'autor en aclarir-nos el sentit de la faula ovidiana de les Muses i les Piques, segons l'exposició del mitògraf Fulgenci: «E quant a l'integument d'aquesta faula, diu Fulgenci que nou Muses són...» (*CeG* III.0). La mateixa faula i l'explicació provenen de la consulta d'una altra font enciclopèdica: les *Genealogie deorum gentilium* (XI, 2) de Boccaccio. L'anònim no ha llegit pas Fulgenci, però li sembla cosa de major autoritat remetre al clàssic antic. Quan parla a continuació d'un altre referent mitològic, el de Jàson, es preocupa de precisar que les serps i els monstres que anihilà l'heroi són el producte de «ficcions poètiques» i no d'un desig de fantasiejar. I així és com conclou un pròleg que resulta fonamental per a conèixer què entenia l'escriptor per literatura i per poesia/ficció.

Ja en el capítol III.11, se'ns informa que, a Curial, «vench-li volentat de veure lo mont de Parnaso, on los poetes e philòsofs solien estar». ¿Parlem, doncs, d'un indret físicament abordable, o d'una llar figurada dels poetes i els filòsofs antics? Potser una barreja onírica de totes dues coses, on s'entremesclen realitat i poètica ficció amb una finalitat didascàlica. En realitat, la «volentat» de visitar Atenes i el Parnàs, entesa així, funciona com una metàfora d'economia màxima per a resumir la *voluntat* del cavaller de perfeccionar-se com a ésser humà recurrent als *studia humanitatis*: a l'«studi» de les ciències liberals, la poesia clàssica i la filosofia moral, és a dir, d'aquelles disciplines que podrien fer d'ell —al remat— l'«orador i poeta» que somniava ser. Recordem que el cavaller «caigut» en desgràcia ha tractat infructuosament de redimir-se a Jerusalem i al Sinai (la religiositat superficial i fraresca, proposada pel sermó amenaçant del Sanglier eremita). Afortunadament, el cavaller no hi perd la seua *dignitas* humana i, en comptes d'esdevenir un miserable «beguí», troba una salvació laica en els llibres. L'escriptor romp el motle caduc de les redempcions de cavallers medievals en Terra Santa —la visita a Jerusalem és turística i divertidament concisa: un paràgraf— i aposta

⁷ Aquest aspecte —el de l'expectativa de lectura o recitació— ens duria a interrogar-nos sobre l'univers de recepció lectora previst per l'escriptor; qüestió a la qual s'ha prestat, fins ara, una atenció insuficient.

per un nou escenari —humanístic— on l'home d'armes esdevé també paladí de les lletres. En un Mont Parnàs poetitzat i al·legòric —i en contra del consell de sant Jeroni—, el cavaller troba el consol per a la seua ànima, que no havia trobat al Mont Sinaí.

La Fortuna, en l'entremig, evoca els noms de Dione i comença així el seu discurs: «Fingen, molt cara amiga mia, los poetas...» (*CeG* III.17). S'hi insisteix en el caràcter poètic —però seriosament fictici, basat en poetes clàssics— de tot allò que hom pretén exposar. Ja en el Parnàs, entre les autoritats antigues, les Muses remarquen la celsitud d'«aquest reverent poeta grech Homero —lo qual per fama tu [Curial] coneix molt bé—». De Dares, se'ns diu, així mateix, que és un «gran poeta» (*CeG* III.26), perquè aleshores hom desconeixia críticament quines havien sigut les espúries fonts de les *Històries troianes*. La portaveu de les Muses prega a Curial que siga ell qui s'ocupe de defendre l'honor d'Homer «axí com major dels poetes grechs». Les Muses, ja coneixen Curial...? Si no és així, ¿com poden endevinar o suposar la seua predilecció per Homer i la *Iliada*? Realment, ¿coneixen el cavaller *figit*, o al·ludeixen a algun cavaller real, d'aquells que es proclamaven a Itàlia lectors entusiastes d'Homer i «amadors de les Sacres Muses»? Ens parlen de l'autor...? Són interrogants tan legítims com difícils de respondre, perquè cauen en la incògnita factors fonamentals per a resoldre l'equació: l'autoria de l'obra, el context on s'escriu i l'ambient de recepció que espera l'escriptor.

En qualsevol cas, l'anònim ens informa de com les Muses saben «que aquesta pregària és supèrflua, car tu [Curial?, l'autor?] generalment honres a tots [els poetes], e més aquells qui més ho merexen». Aquesta afirmació elogiosa destapa la insòlita imatge d'un cavaller llombard del segle XIII que no pot ser sinó un *alter ego* de l'escriptor,⁸ per ser aquest un aficionat a la poesia clàssica, algú que coneix i «honra» Homer i «tots» els poetes clàssics sublims. Complementàriament, podríem interpretar, a partir del text, que l'anònim és conegut, com el seu Curial de paper, per *honrar* els millors poetes del seu temps i del seu entorn. Es dona a entendre, seguidament, que l'escriptor no coneix la *Iliada* com la podria conèixer en profunditat un exegeta humanista, o algú capacitat per a accedir al text original en grec. Tanmateix, sí que se'ns indica explícitament que coneix bé el poema èpic —Curial, *ergo* l'autor?— «per fama». A què s'està referint...? Segurament, a alguna relació entre l'autor i la difusió d'Homer en l'àmbit de recepció del *Curial*. Si fóra així, els previstos oients/lectors de la novel·la cavalleresca, amics, coneixerien —a manera de *private joke*— aquest detall, al qual els lectors actuals no tenim accés directe. Les Muses, advocades perquè siguen defensors d'Homer, recorden al redactor i als lectors que Homer fou el «maestre major dels poetes grechs», per tal com elles li oferiren favor poètic. I, així, «poetant, scrivi» obres inigualables. Uns paràgrafs més avall, les Muses insisteixen a presentar-lo com «aquest poeta que ab ajuda de nós dix tot ço que per la lengua grega se podia dir» (*CeG* III.28). Perquè un poeta, en major mesura que un historiador, és algú que domina òptimament la llengua.

⁸ Com molt bé proposa Michiotti (2007: 883).

Homer demana a Aquil·les que testimonie a favor seu. Recorda a l'aqueu que la seua bona fama la deu a ell (i no precisament a Dictis i Dares). Aquesta fama, també la d'agrair Aquil·les a «aquell altíssim poeta Virgili, major de tots los altres poetes» que, reivindicant com a pròpia la «veritat» poetitzada per Homer, «m'a seguit e ajudat entre ·ls latins». Si no haguera sigut pels poemes èpics, bromeja Homer, «yo ·m pens que tu [Aquil·les] hagueres perduda molta fama» (*CeG* III.30). Aleshores intervé el déu Apol·lo, talment com ho faria un fiscal o un jutge molt parcial: evita que Aquil·les ajude Homer i defenga la postura d'aquest. Llavors, i en un improvisat entreacte, el mític guerrer i el poeta que en canta la còlera es coronen recíprocament de llorer. S'entén que Homer ha «coronat» amb la fama Aquil·les, i aquest hi correspon com un príncep o «emperador» culte, d'aquells que honren els poetes (*CeG* III.31). S'està representant al·legòricament la simbiosi entre la glòria de les armes —efímera, pròpia dels mortals, per molt de poder que atresoren— i la glòria immortal que asseguren les lletres, quan els poetes canten les gestes d'aquells que han excel·lit en la milícia. L'escena, sens dubte, troba molt de sentit quan la relacionem amb la cort del Magnànim, on aquest coronava Filelfo com a gran poeta i cavaller d'esperons daurats (*equus auratus*, sense haver cenyit mai espasa) i l'humanista li dedicava la seua obra (Soria 1956: 138-140).

A continuació, l'escriptor passa revista a Dictis i Dares, que reben titulació de «grans e molts solemnes historials e poetes». Ací, però, la titulació assoleix un cert grau d'ironia, ja que l'escriptor parla molt per damunt d'ells. No paga la pena (*CeG* III.32). El que interessa realment a l'autor és la grandesa d'Homer, que acaba de justificar. Sens dubte, hi predomina la intenció de defendre la qualitat de la *Íliada* davant un presumible auditori catalanòfon format en *Històries troianes*; uns oients poc il·lustrats sobre poesia clàssica, i se suposa que —almenys, els cavallers— devots del troià Hèctor i refractaris a idolatrar Aquil·les, el nou heroi posat de moda per l'humanisme. No és tan sols una controvèrsia metaliterària, la que dilucida Curial al Parnàs, sinó també una polèmica —Hèctor *versus* Aquil·les— vigent a la cort de Castella (Cotarelo 1896: 133), a les de Joan II de Navarra, València i Saragossa (Lawrance 1985: 79), i a la napolitana d'Alfons el Magnànim, com pogué constatar Lorenzo Valla (2002: 209-210).⁹

Tot i l'escenari fabulós en què es desenvolupa l'acció, arribats al moment crucial del judici del Parnàs, el lector, lògicament, es podria demanar: ¿com se les haurà Curial per a valorar la qualitat literària dels textos troians i sentenciar sobre ells, si és un simple cavaller? Doncs, gràcies a la «sapiència»

⁹ La seua mesurada i intel·ligent reivindicació d'Aquil·les, l'anònim supera un debat medieval aquilosat. Ho fa gràcies als coneixements adquirits a Itàlia, «per fama», sobre la *Iliada*, i planteja la comparança en nous termes (Gonzàlvez Escolano 2004 [2001]: 44): «En un intent per allunyar-se del maniqueisme avorrit amb què els autors medievals s'acostaven a la disputa entre Hèctor i Aquil·les, l'autor és disposa a redimir fins a cert punt la figura del grec (...). La mentalitat oberta del nostre anònim li permet defensar el valor de la ficció com a obra d'art més enllà dels judicis morals. Arran d'aquesta postura, s'imposa una recuperació parcial dels personatges d'Homer, sobretot d'Aquil·les».

divina que rebrà d'un Apol·lo solar. Aquesta sapiència és una ciència infusa i sobrenatural, en la qual es fonamenta la inspiració que reben els filòsofs per a estudiar la metafísica, els teòlegs per a abordar la sacra teologia i els poetes per a fer fluir en les seues mentes un art tan elevat —si més no per als italians de l'època— com és la *divina poiesis*.¹⁰ D'acord amb aquesta concepció mística de la poesia (deutora ací del neoplatonisme de Macrobi, assimilat a través de Da Imola), el jutge i fiscal del tribunal, que és —paradoxalment i satíricament— el mateix déu tutelar dels poetes, Apol·lo, acusa durament Homer d'haver volgut «mostrar quant senties de la mia sapiència». En efecte, la sapiència apol·línica il·lumina la ment dels poetes sublims com Homer. Per bé que —com indica també Apol·lo— els instruments que ajuden a dotar de continguts i a perfeccionar formalment el poema s'aconsegueixen, simultàniament, «usant la sciència de Baco»: el rebost de coneixements que proporcionen als oradors i poetes —autors clàssics, humanistes— les arts liberals i filosofia (natural i moral), sabers acumulats propedèuticament per mitjà de moltes hores d'estudi.

En conseqüència, fent ús de «la mia sapiència [la d'Apol·lo], e usant de la sciència de Baco, poetant» (*poetar* és ací harmonitzar aquesta ciència amb aquella sapiència) «te sforçist [Homer] scrivint» i cercant aquelles «poètiques ficcions e rectòriques colors» que explicaren en llenguatge elevat la «veritat» sobre la guerra de Troia, encoberta pel vel —«integument»— poètic o literari.¹¹ No feia Homer, doncs, com els cronistes Dictis i Dares, o com «maestre Guido», que, sense cap art ni cap mèrit, diran «veritat» i prou. El relat de les *Històries* de Troia és una presumpta veritat testimonial, però resulta poc meritòria als ulls de l'anònim. Això és el que vol transmetre a l'oient.

El mèrit d'Homer —ho reconeix la mateixa part acusadora— consisteix a haver «alçat en alt» la poesia amb un «noble e marvellós estil», que ha fascinat i «maravellat tots los poetes qui après tu són venguts». Potser el relat d'Homer no fóra tan fidedigne o verídica com el de qualsevol historiògraf o testimoni directe. Però, tant s'hi val. Els lectors de la *Iliada* en el pretèrit, especialment els poetes de l'Antiguitat clàssica, han admirat tant Homer, que han cregut «que los fets axí com tu has escrit foren passats». I remet al cas de Virgili, «gran ans molt major de tots los poetes latins».

L'autor de l'*Eneida* i dels imaginaris amors d'Enees i Dido, així mateix —i el que parla ací és l'Apol·lo irònic i satíric d'abans; un personatge, un títol, no pas l'autor—, «ha cercades e poetant escrites coses tenyides de color de mentira». O, si més no, coses que atempten contra la coherència històrica del

¹⁰ Ja durant el *Trecento*, la professió de *poeta* s'adornava a Itàlia amb una aura especial. A partir de Coluccio Salutati, la «divinització» social de la poesia esdevingué un dels preceptes bàsics de la ideologia del moviment humanístic, moviment esdevingut hegemònic al país en el segle xv (Witt 1977).

¹¹ Gros Lladós (2013: 90) associa només «la sciència de Baco» a la poesia en la interpretació d'aquest passatge. Tanmateix, la sublimitat d'Homer requereix suplementàriament —si més no, en la doctrina que fonamenta el discurs de l'autor— la cooperació d'Apol·lo i de la sapiència d'aquest.

verídic relat troià, el de Dares i Dictis, i contra la reina Dido històrica, reivindicada pels pares de l'Església com un exemple de castedat viudal. Aquest Apol·lo disfressat de moralista medieval conclou al respecte amb la màxima: «bo és lo poetar, mas, contra veritat escriure, no ·m par sie loor». Ara bé, la veritat a la qual es refereix Apol·lo no és ja la veritat nua i anodina dels cronistes, sinó la versemblança narrativa que convé que respecten els literats, els compositors de ficcions. L'escriptor —fent-se ressò d'un debat ja superat pels trescentistes italians— troba raonable la defensa de la poesia com a l'art sublim de la ficció versemblant. Al cap i a la fi, és el que ell mateix practica quan elabora i escriu *Curial e Güelfa*.

Aquesta veritat narrativa —adornada en paral·lel per escenes mitològiques— és lícit que la practique l'autor, com abans l'havien practicada Homer i Virgili, en combinar la narració èpica amb aquelles intervencions —justificables per llicència poètica— d'èssers mitològics que interfereixen en l'acció dels humans. Però tot això sense «mentir», sense perjudicar la comunicació velada d'una veritat de fons: la lliçó moral i el contingut intel·lectual que els mites ofereixen als entesos. El *Curial* no és pas, tampoc, una gran «mentida». És un teixit de ficcions poètiques —literàries— que no atempten contra la sensació de versemblança i de coherència històrica, i que prescindeixen de les fantasies i els efectes màgics de la narrativa cavalleresca medieval. Quan l'autor es dedica a «poetar», perquè és «bo», procura no atemptar contra la «veritat». I allò que representa —amb llicència de Dante— amb *faccia di menzogna* no té res de gratuït ni de superflu: transmet missatges culturals i filosoficomorals de gran interès.

El jutge/fiscal olímpic Apol·lo, conclosa la seua breu peça oratòria, mostra els llibres a Curial, que el reemplaçarà com a jutge, perquè segons el déu està ben capacitat: «és poeta molt gran e solemne orador». Així ho adverteix als interessats en la sentència, encara que el mateix Curial no n'està tan segur com Apol·lo. ¿Se'ns està parlant en realitat del cavaller del segle XIII, o del seu irònic ventríloc del segle XV? És quelcom que seria legítim que ens demanàrem, considerat el joc d'espills literari que és el somni del Parnàs. Ací, la realitat, la ficció i les identitats de tothom es confonen, i es confonen deliberadament. Aquell que somnia ser «poeta molt gran e solemne orador», ¿com pot ser un cavaller que, fins feia no res, s'entretenia amb les gales del Montferrat i del París del segle XIII...? El protagonista del somni és, en realitat, l'escriptor.

El novell «poeta» per la gràcia d'Apol·lo que és Curial, i amb ell el seu creador, l'anònim de la novel·la, assisteixen d'entrada a un judici literari. Però, vet per on, passen ràpidament d'espectadors a protagonistes, a jutges, per explícita delegació de funcions del titular olímpic del tribunal, que en principi pareixia ser el mateix Apol·lo-Febus. Prèviament, el déu atorga permís als reus, Homer i Virgili, per a defendre's. Homer és l'únic que hi intervé i, com a «gran poeta» que és —segons el que se'ns torna a remarcar ací—, defén haver escrit allò que devia. A continuació, per a solemnitzar la sentència i fer visible la nova condició de jutge substituït adquirida —al·legòricament i oníricament— per Curial, Apol·lo ceneix el front del cavaller amb

una corona de llorer i un filacteri que indica: «Millor e pus valent entre los cavallers, e major de tots los poetes e oradors qui vuy són». Simultàniament, i a fi de transformar el dictat del cartell en un fet explicable, Apol·lo «comunicà-li tota la sapiència» (*CeG* III.34).

La sentència que pronunciarà el Curial il·luminat per la sapiència d'Apol·lo ja no serà, tanmateix, parcial, tendenciosa i tocada d'humor, com havia sigut el discurs del déu amonestador. Serà una sentència lògica i ben raonada, conciliadora i salomònica. Es resolrà d'aquesta manera —amb una equidistància judicial d'inspiració ciceroniana¹²— la controvèrsia oberta entre els cavallers i els humanistes de Nàpols —si convenim en la més que probable ubicació del *Curial* en aquesta cort— sobre la matèria troiana. Per als qui cerquen una «veritat» senzilla i directa, vet aquí «maestre» Guido. I els «hòmens de molta sciència», lectors avesats a desvelar integuments, que lligen la *Ilíada*. Història per a cavallers il·letrats; literatura per als qui, com Curial, aconseguisquen obrir el cor i la ment —més sensibles que els d'altres— a l'influx sapiencial d'Apol·lo.

En definitiva, la sentència, equilibrada, però concordant amb la defensa i ús que fa de l'autor del legítim ofici del narrador de ficcions, justifica la necessitat de textos històrics, alhora que reconeix implícitament la celsitud de la «poesia»: de la literatura, de l'art que «amulceix los coratges dels hòmens letrats» (*CeG* III.26).

IV. «CIÈNCIA» DE BACUS I «SAPIÈNCIA» D'APOL·LO (DA IMOLA)

Tot aquest desplegament de terminologia epistemològica (ciència, sapiència, etc.), que adorna diferents capítols del llibre III i que s'associa a déus olímpics molt concrets, no és inaudit ni original. Com quasi tots els materials erudits que fa servir l'escriptor per a «enriquir» l'obra, procedeix d'enciclopèdies italianes del *Trecento*. La predilecta del redactor del *Curial* és el comentari de la *Divina Comèdia* per l'escolàstic prehumanista Benvenuto da

¹² Quan Ciceró redacta el *De natura deorum* i altres tractats filosòfics, s'oposa al dogmatisme o la total univocitat d'aquells que només consideren vàlida una escola o un sistema filosòfic. Ell prefereix exposar postures contràries però solides, amb una suspensió de juí (*epoché*) que sol qualificar-se d'escepticisme o d'eclecticisme ciceronià. El savi, doncs, adopta una posició ideològica no conclusiva ni proselitista, sinó tolerant i expositiva, oberta al debat entre posicions, diplomàtica i conciliatòria; de manera que el lector pugui formar-se un juí particular i aprendre les millors coses d'uns i d'altres. La impressió resultant és la d'una combinació racional de diferents doctrines contrària a tot dogmatisme o la univocitat (Pimentel Álvarez 1990). La *disputatio* medieval o escolàstica pretenia desmuntar lògicament els arguments del contrari; obtenir una resolució final, una victòria sobre l'oponent: la *determinatio* o convicció dogmàtica. Per contra, la *disputatio in utramque parte* ciceroniana, emulada per Leonardo Bruni (que la recomanava ja en el seu diàleg *Ad Petrum Paulum Histrum*, 1403-1406) i per altres tractadistes de l'humanisme, té un valor més conciliador i pedagògic. Evita concloure amb una postura ferma, exclouent i dogmàtica, i deixa la oberta conclusió al lliure juí del lector. L'autor del *Curial* participa d'aquest esperit eclèctic.

Imola (1379-1383). El professor pren per punt de partida la teologia solar de Macrobi quan vol explicar què entenia Dante per ciència i sapiència. Se sobreentén que l'autor del *Curial*, que manifesta explícitament admirar l'obra i la figura de Dante, ha jugat en el judici del Parnàs a emular la invocació que Alighieri fa de les Muses i Apol·lo en al començ del seu llibre III, el que descriu el *Paradiso*:

Dantes (...) invocat de more poetico Apollinem, deum poetarum, deum sapientiae. Apollo enim est ipse sol, (...), ut dicit Macrobius (...). Poeta petit gratiam et favorem Apollinis dicens: fac me ita valentem, ut digne possim coronam lauream promereri (...), idest, fac me ita capacem (...) del tuo valore, idest, virtutis et sapientiae (...). Parnasus est mons Graeciae (...) qui (...) habet duo cornua, in altero quorum colebatur Apollo, in altero Bacchus (...). Per Bacchum autem figuratur scientia naturalis, quae haberi potest per acquisitionem humanam, sicut physica et ethica, idest, philosophia naturalis et moralis. Per Apollinem vero scientia supernaturalis et divina, sicut metaphysica, idest, sacra scientia. Sol enim est qui virtute sua facit viros sapientes et excellentes doctores (...). Quod per Bacchum poeta intelligit eloquentiam, quae hucusque suffecit sibi; nunc autem indiget sapientia, quae per Apollinem figuratur (...). Solem quidem vocant Apollinem, in quantum infundit intellectum sapientiae mentibus hominum; Bacchum vero, in quantum producit effectus rerum naturalium.

Seguint les orientacions de Juan F. Mesa Sanz (2008 i 2012),¹³ els editors del *Curial* Lola Badia i Jaume Torró (2011 : 682-683) citen i reporten aquest esclaridor passatge imolesc (*Paradiso*, cant I, vv. 16-18), però sense aprofundir en una explicació —com hauria estat pertinent— que connecte l'autor amb l'ambient neoplatònic italià del Quatre-cents, detall imprescindible per a interpretar com cal l'obra (Soler, en premsa). Mesa (2012: 423) sí que suggereix aquesta connexió curialesca —literària i ideològica— amb «*los ambientes intelectuales*» de la Florència «*de mediados del siglo XV*». Es basa en part en l'interès de l'anònim pels exegetes trescentescos de Dante, coincident amb el que mostraven els lletraferits toscans coetanis. Plasmem ací sinòpticament la teoria desenvolupada en les lliçons universitàries per Da Imola, i apresada dècades després de l'anònim del *Curial e Güelfa* des del seu escriptori italià. Es tracta, si fa no fa, d'un esquema fonamental per comprendre què entenia l'escriptor, immer-

¹³ La predilecció pel vademècum de Da Imola per part de l'autor del *Curial*, la indicà per primera vegada el catedràtic de Filologia Llatina en una ponència («*Algunas claves florentinas de Curial e Güelfa: los comentarios a Dante y Macrobio*») presentada el 2008 al *Colloque international «Humanisme, traditions et reinterpretations: traduire II: les traductions anciennes»* (Paris, avril 2008). El mateix 2008, en un simposi celebrat a la Núcia, Jaume Torró —que hi presentà una comunicació sobre els pròlegs del *Curial* traslladada després a la *Revista de Literatura Medieval*—, disposà d'un extens *hand-out* de Mesa, per bé que la recerca d'aquest últim no trobà forma definitiva d'article fins el 2012.

git en la cultura italiana, per ciència i sapiència d'*oradors i poetes* («humanistes»):

La ciència de Bacus i la sapiència d'Apol·lo, segons les ficcions poètiques de <i>Curial e Güelfa</i>		
fonament filosòfic de la teoria epistemològica	teologia solar de Macrobi (<i>Saturnals</i>): un únic déu, identificable amb el SOL, amb dos noms distints	
déus mitològics tutelars	BACUS (o Líber)	APOL·LO (o Febus)
coneixement adquirit	ciència (natural) de les coses	sapiència (sobrenatural)
definició de Da Imola	<i>scientia rerum naturalium</i>	<i>scientia supernaturalis et divina</i>
accessibilitat del saber a l'ésser humà	experiència cognitiva sensible (no cal intervenció divina)	experiència cognitiva mística (cal intervenció divina)
disciplines associades, al·legòricament parlant, a cada déu mitològic	arts liberals (trivi + quadri) filosofia natural (= física) filosofia moral (= ètica)	metafísica (antecedent pagà de la teologia) <i>divina poiesis</i>
enteniment que proporcionen	eloqüència	poesia
tipus de savi que formen	orador	poeta
síntesi harmònica de coneixements	«orador e poeta» (home virtuós, humanista)	

Aclarit el fonament teòric, molt important per a l'escriptor, ja no se'ns torna a parlar de poetes ni de poesia. Tan sols del «trobador» que torna a ser Curial a l'hora de cantar la *Cançó de l'orifany* (CeG III.64). Perquè per a l'escriptor, ser trobador i cavaller era del tot compatible amb obrir la ment a la ciència de les arts liberals i la sapiència dels poetes. ¿Podria haver quelcom d'autobiogràfic en el model de cavaller estudiós i bibliòfil que ofereix el *Curial*? No s'hauria de descartar.

V. EL CAVALLER «ELOQUËNT» I L'ART ORATÒRIA

Els conceptes de *poesia* i *oratòria* manejats al llarg de la novel·la per l'anònim completen la caracterització de Curial com un amant de la lírica trobadoresca (l'autor fa que conceba i cante la *Cançó de l'orifany*, original de Rigaut de Berbezilh), regit per un escriptor amic de *lais* i *ballades* franceses, com les de Grandson i Pizan, que informen els mots de les empreses del *Curial* (Soler 2016). El rètol de «major» dels poetes i oradors «qui vuy són» (és a dir, en el temps de l'escriptor) transforma el Tristany en un culte *cortigiano* i el fa participar d'un nou paradigma cultural, humanístic, derivat de les idees d'avantguarda vigents allà on s'escrivi la novel·la, a Itàlia. Ara bé, ¿què vol dir l'anònim quan fa que Apol·lo qualifiqui el cavaller de gran «orador»?

Explica Kristeller (1970: 41) que, quan els italians del *Quattrocento* apostaven per reanimar els *studia humanitatis*, que solien denominar també *gli studi delle lettere*, es referien a la necessitat de reforçar l'educació bàsica (les ciències liberals), parant esment especial a tres disciplines específiques: 1) la retòrica, a fi d'esdevenir eloqüents oradors; 2) la poètica, per la qual se sublima el llenguatge i l'expressió oral, i 3) la filosofia moral, per mitjà de la qual l'home es perfecciona en l'exercici de la *virtù*. L'aposta per les especialitats filològiques del saber, pel *modus oratorius* d'aprendre, formava part d'un projecte de contestació patriòtica —*id est*, panitaliana— a l'hegemonia medieval europea del *modus scholasticus*, on la lògica i la *disputatio* dialèctica resultaven primordials.¹⁴ Ja des de temps de Da Imola, i molt més encara en temps del Curial, s'havia consolidat a Itàlia un corrent de rebuig a l'artifici escolàstic per part dels homes formats en la nova pedagogia, els quals s'arrogaven la condició d'oradors i poetes. La vella *regina scientiarum*, la teologia, fou reemplaçada en l'arbre del saber per la seqüència: poesia, eloqüència, història, filosofia moral (Cappelli 2008: 76).

En àmbit ibèric, Alonso de Cartagena criticava les idees de Bruní i dels italians. Sostenia que «*la elocuencia no es garantía de calidad científica*». En conseqüència, «*los oradores no pueden ser invocados como autoridades en debates científicos*» (Fernández Gallardo 2008: 191). El prelat¹⁵ considerava superficial i «perillosa» la moda de les poètiques ficcions —la mitologia gentil— estesa entre cortesans lletraferits (*ibidem*: 182, 182 i 186-187). La titulació del cavaller Curial com a «orador» i «poeta», l'hauria considerada Cartagena una mostra de frivolitat italòfila. En canvi, a Itàlia, l'eloqüència dels *oratores* era lloada i privilegiada (Burckhardt 1980 [1876]: 269). I si l'orador es lluia com a literat o «poeta», major admiració despertava.

Quan l'anònim escriptor afirma del cavaller Curial que «sí tot era molt eloqüent e gran orador» (*CeG* II.142), ho fa amb un propòsit exemplificant. Igualment, l'anònim farà d'Aquil·les un guerrer «científich» i un orador «molt ben parlant..., e portava's molt ornat» (*CeG* III.31). Tant l'Aquil·les idealitzat i anacrònic com el perfecte Curial, també idealitzat i anacrònic —sembla més un diplomàtic d'Alfons el Magnànim que un cavaller coetani de Pere el Gran—, encarnen el nous ideals humanístics:

El humanista era la persona entrenada para hablar bien y era requerido como un escritor de discursos que habían de ser pronunciados ya sea por él o por otros (...). Y como se acostumbraba que un embajador iniciara su misión con un discurso público en nombre de su gobierno, a menudo encontramos a un humanista actuando, si no como el embajador principal, al menos como uno de los miembros subordinados de la misión (Kristeller 1980: 40).

¹⁴ Aquestes expressions (*modus oratorius* i *modus scholasticus*) s'usaren ja més tard, en el segle XVI, quan ambdues maneres d'afrontar el discurs retòric coexistien en pugna. Vegeu Fumaroli (2002: 125-126).

¹⁵ Que, malgrat algunes aproximacions incipients a l'humanisme italià, acabarà distanciant-se d'aquest i adoptant, des de Castella, una posició reaccionària.

Aquest era el model d'ambaixada elegit per Alfons I de Nàpols, d'acord amb els costums itàlics: la legació la presidia un cavaller «ornat», que viatjava acompanyat per un secretari humanista, encarregat d'adornar de bella oratòria la missió. No sempre un «home de molta ciència» era l'encarregat de culminar la tasca des d'un punt de vista cerimonial, de pronunciar l'*oratio* a la cort de destí. La delicada comesa podia recaure perfectament en el mateix cavaller que presidia la legació: un elegant representant del monarca més poderós d'Itàlia. Aquest nou tipus de *curial* o *cortigiano* del Renaixement, capaç de fer-se escoltar pels més selectes auditoris, calia que haguera «estudiat». Havia d'haver après nocions d'oratòria, a fi de ser i de mostrar-se tan «ben parlant» com l'Aquil·les prototípic de la novel·la; tan «eloqüent e gran orador» com s'havia decidit a ser l'estudiós i «científich» Curial de la ficció literària. Perquè, en bona mesura, de les seues habilitats diplomàtiques, de la capacitat d'impressionar l'auditori cortesà de destinació, depenia l'èxit de la missió diplomàtica a ell encomanada.

Segons l'exposició que feia Leonardo Bruni en *De studiis et litteris* (ca. 1423-1426), convenia tornar a escriure i a pronunciar *orationes* com els autors de l'antiga i esplèndida Roma. Calia, en conseqüència, tornar a pensar —i a expressar-se oralment, retòricament— com ells ho havien après a fer. El canceller florentí, emprant un terme desenterrat per Francesco Petrarca i divulgat per Salutati, el dels *studia humanitatis*, insistia en la necessitat que els joves estudiants conjugaren i harmonitzaren la «*scientia rerum*» (*rerum humanarum*, no la *divinarum* dels teòlegs) amb la «*peritia litterarum*», necessàries ambdues per als «*poetis et oratoribus*». Sols aprofundint en aquesta manera d'afrontar la formació cultural dels joves, els nous protagonistes del saber podrien competir en qualitat literària i en comprensió profunda de la naturalesa humana amb les grans figures filosòfiques i literàries de l'Antiguitat greco-llatina.¹⁶

L'anònim, a través de la figura idealitzada —en un panorama oníric— del seu cavaller nord-italià, ofereix als «seus» oients un model a seguir: el del *cortigiano* de la nova era, que haurà d'estudiar les ciències de Bacus si aspira a ser eloqüent. Si Curial somnia amb ser «gran orador», és perquè aquest és un propòsit i una meta a considerar per als oients de la novel·la que aspiren a esdevenir perfectes *curials*.

VI. EL MATEIX CAVALLER, ORNAT DE «POESIA»

Un interrogant similar al de l'apartat anterior se suscita davall d'aquest epígraf: ¿quina és la intenció de l'autor del *Curial* quan pretén coronar el seu cavaller, a més d'orador, com un insigne literat o «poeta»? Per a respondre a la qüestió convé saber, d'entrada, el que Coluccio Salutati (*De laboribus Herculis*, 1406, ll. I, cap. III) propugna sobre la poesia, quan afirma que aquesta excelsa disciplina es compon de totes les altres: «*quod ex omnibus artibus sit composi-*

¹⁶ *De studiis et litteris* (paràgraf 19, línies 2-14), citat per Cranz (2000: 23, n. 15).

ta». Es basa en l'autoritat del *Pro Archia* de Ciceró, que cita literalment: «*Atqui sic a summis hominibus eruditissimisque accepimus, ceterarum rerum studia et doctrina et preceptis et arte constare, poetam natura ipsa valere et mentis viribus excitari et quasi divino quodam spiritu inflari*». La poesia és una art d'inspiració divina i, a més, atorga sublimitat i bellesa al discurs (Salutati 2003 [1951-1952]: s. p.). En Salutati, Bruni i els difusors de la nova pedagogia, com també en *Curial e Güelfa*, les arts liberals de Bacus ajuden Homer, Virgili i Curial a esdevenir eloqüents oradors, però —seguint Salutati— la sapiència insuflada d'Apol·lo és la que fa de la poesia la suma multiplicadora de les ciències menors.

D'acord amb el criteri de Ciceró (*Pro Archia*), veurem que la retòrica/oratòria i la poesia són dues disciplines interrelacionades. De manera que resulta difícil diferenciar un bon orador d'un bon poeta; afirmació que justifica la profusió del tàndem *orator et poeta* en la tractadística humanística del segle xv, i —com no?— en la idealista professió de fe d'un cavaller convers a l'humanisme, com és Curial (*ibidem*):

...si michi non credis, crede si placet Ciceroni. Ipse quidem cum de poete et oratoris similitudine et equalitate multa dixisset, subdit: «*In hoc quidem certe prope idem*» (scilicet orator et poeta est), «*nullis ut terminis circumscribat aut definiat ius suum quominus ei liceat eadem illa facultate et copia vagari quo velit*», his verbis latissimam assignans materiam rhetorice atque poetice.

Els humanistes de la cort napolitana d'Alfons V d'Aragó acceptaven aquesta autoritat de Ciceró recomanada per Salutati i Bruni, sent com era Florència l'epicentre intel·lectual i doctrinal del moviment humanístic. Per a Bartolomeo Facio (*De viris illustribus*, 1456), si hi havia més oradors que poetes era perquè no tothom era capaç d'arribar tan alt en el domini virutós i sublim de la llengua. Ambdues facetes, això no obstant, eren desitjables per a la formació d'un bon *orator et poeta* (Facio 2004 [1745]: s. p.). Quan l'autor del *Curial* guardona el seu cavaller amb la corona d'orador i poeta, és a dir, d'*humanista* (neologisme decimonònic), ho fa enmig d'un «sompni sompniat» a la manera de Dante; o dels *Choliambi* satírics de Persi,¹⁷ ateses les ironies subjacents, tant en el discurs del narrador com en els de les Muses i Apol·lo.

Ara bé, la principal aportació de l'autor *Curial*, quan idealitza el seu cavaller, és la d'elaborar una defensa —des de les pàgines d'una pretesa novel·la de cavalleries i amors— de la legitimitat de la creació literària (com ja feia el Boccaccio de les *Genealogie deorum*) i de l'accés dels cavallers a la nova cultura humanística. El fet s'explica bé si ens situem a Itàlia, on els *condottieri* adqui-

¹⁷ Recordem els versos del sàtir romà, quan diu (vv. 2-3): «...*nec in bicipiti somniasse Parnasso / memini, ut repente sic poeta prodirem*». No recorda haver somiat una nit al doble cim del Parnàs, per a despertar, a l'endemà, fet tot un poeta, un nom que —segons ell— li quedava gran (Persi Flac 1954: 72).

rien biblioteques de clàssics i estudiaven llatí i grec. En aquest sentit, la icona d'un Petrarca coronat com a poeta en el Capitoli de Roma es projecta en el somni del Parnàs del *Curial*, però sobre un cavaller; sobre un cavaller que *somnia* amb ser humanista i que combrega amb la idealització de la literatura («poesia») pròpia del *Quattrocento* (Kristeller 1980: 39) :

Para los humanistas, el concepto de poesía (...) era de gran importancia. Durante el siglo XV, antes de que se hubiera acuñado el término «humanista», a los humanistas se les conocía generalmente por el nombre de «poetas», aunque muchos de ellos difícilmente merecerían la etiqueta para las normas modernas. Esta noción puede también ayudarnos a entender por qué la defensa de la poesía, uno de los tópicos favoritos de la literatura humanista primitiva [es refereix als protohumanistes del Trecento], implicaba una defensa del saber humanista en su conjunto (...).

No menos importante que la poética era el estudio humanista de la retórica u oratoria, y nuevamente los humanistas eran identificados a menudo como «oradores», o como «poetas y oradores», antes de que el término «humanista» hubiera entrado en uso. En cierto sentido, el estudio de la retórica era el estudio de la literatura en prosa como algo distinto del estudio de la poesía, y consistía de una manera análoga en la lectura e interpretación de los prosistas latinos antiguos, y en el ejercicio y práctica de composición de prosa latina a través de la imitación de modelos antiguos.

Allà on s'escriu el *Curial* —Itàlia—, la noció d'«orador e poeta» era ben corrent, a diferència de la perifèrica Castella, on rarament apareix la noció de «poetas e oradores» en ambients excepcionalment italòfils, com el cercle de Santillana, i ja cap al 1450 (Di Camillo, 1976: 105). A la Corona d'Aragó occidental, l'ideal de l'«orator et poeta» —un estudiós i èmul dels poetes i oradors antics— tardarà encara dècades a difondre's: pràcticament en temps de Pere Miquel Carbonell.¹⁸ El context italià de recepció de la novel·la explica l'atreuiment de somniar amb un cavaller convertit en tot un orador eloqüent, alhora que poeta excels. Efectivament, al Nàpols d'Alfons el Magnànim —on, certament, trobaria un auditori informat l'autor del *Curial*—, quan el rei assignava un estipendi a algun humanista, se'l qualificava en els escrits de cancelleria de «poeta et orator» (Ruiz Calonja 1990: 319, n. 44). Els oients del recitat de la novel·la catalana enllà la mar entendrien perfectament de què els estava parlant l'escriptor, quan gosava coronar un cavaller amb el rètol d'humanista: orador i poeta. De la mateixa manera que entendrien que *Partènope* era el sobrenom poètic de Nàpols. Coses com «tenir moltes bèsties en pastura» i altres dites ita-

¹⁸ En les *Cròniques d'Espanya* (ca. 1495-1513), Carbonell parla de «lo gran poeta e orador, lo Panormita», però no reutilitza després l'expressió per a qualificar barcelonins, i encara menys cavallers... No obstant això, el mateix Carbonell i els estudiosos del seu temps a la Corona d'Aragó són ja conscients i particips del triomf del paradigma cultural humanístic. Així, en les mateixes *Cròniques*, es recorda l'afany del Magnànim per posseir «una gran libreria, la qual tenia fornida de totes matèries de ciència, especialment en art oratòria e poesia» (Carbonell 1997: II, 198; Duran Grau 2001: II, 1412).

lianes, de fet, adquirien allí un significat molt concret; incompreensible, emperò, a Barcelona, València o Mallorca.¹⁹

VII. LA UTOPIA DEL *CURIAL*: UN «CAVALLER HUMANISTA»?

La voluntat de l'autor de caracteritzar Curial com un «caballero humanista (...) tan diestro en armas como en letras» (Butinyà 1993: 217) i redimit seguint els preceptes de l'humanisme (Gros Lladós 2015: 144-147), ha estat advertida des de fa anys per part de la crítica. Tanmateix, entenem que no havia sigut explicada amb suficient profunditat i en relació amb el context italià on es degué formar l'escriptor.

En una ciutat de gran activitat mercantil com era Florència, on els patricis feien estudiar l'àbac i iniciar-se en comptabilitat als fills, per tal d'incorporar-los aviat als negocis familiars, el polifacètic Leon Battista Alberti els advertia de la conveniència d'ampliar els estudis pràctics amb l'accés a clàssics com Homer, Virgili, Ciceró, Titus Livi o Sal·lusti. L'objectiu primordial era que aquells adolescents esdevingueren uns adults virtuosos. Els ho proposava en idioma *volgare* i en *I libri della famiglia* (1433), un manual on sostenia que la virtut no era sinó el «*premio alle fatiche dell'uomo studioso*». La màxima humanística, la comparteix manifestament l'autor del *Curial*: les fatigues del cavaller adolescent en l'«*studi*» fan d'ell un home virtuós, que obté «per sos mèrits» principat i muller. L'afany per aproximar-se al model utòpic d'orador i poeta no sols era recomanable als brots de l'oligarquia republicana florentina, sinó també als hereus de les autocràcies nord-italianes. S'expliquen així els consells del pedagog Michele Savonarola als fills del marquès de Ferrara, els Este, una família molt aliada i emparentada amb la d'Alfons el Magnànim. Vet si no és cert que l'autor del *Curial* hauria subscrit al peu de la lletra les recomanacions de Savonarola:

E Non credo che 'l sia cosa alcuna che tanto l'uomo invite a buom costumi quanto fa la scientia, che pur nuy vidiamo sottosopra li homini scientifici esser de li altri più acustumati. Et imperò i principi debbono invitare i fioi suoy ad imparare scientia, che la scientia driza l'uomo a la virtù, e cussì, essendo virtuosi, saperano meglio drizare la gente a luor comessa nel vero fine di la vita politica (Savonarola 2004 [1997]: s. p., cap. 7).

¹⁹ No és aquest el lloc on estendre's sobre els indicadors d'expressió lingüística o estilística que connecten contextualment el *Curial* amb l'ambient cultural i de producció literària del Nàpols alfonsí. En qualsevol cas, els dos exemples ací referits en són ben eloqüents. Boccaccio i altres autors italians solien parlar líricament de *Partènope* en comptes de Nàpols, però també ho feien els poetes ibèrics de la cort del Magnànim, com Diego del Castillo (Simó 2001). Quant a la frase sobre les *bèsties en pastura*, apareix amb idèntic sentit figurat —eròtic— en el *Curial* i en un imitador de Boccaccio de la cort napolitana, Masuccio Salernitano (2004 [1957]), un escriptor que —significativament— dedicà algunes de les seues *novelle* a l'amic Enyego d'Ávalos, i a la muller i els germans d'aquest.

En efecte, en la Itàlia dels preceptors humanistes, qualsevol fill de mercader ric, o de marquès, o qualsevol «cavaller científich» que aspirara a ser un adult —o bé un príncep— virtuós, havia d'estudiar les *litterae humaniores*. Els convenia aprofundir en la «reverenda letradura» dels solemnes oradors, poetes i filòsofs, com en deia l'anònim; apresada —si podia ser— de la mà de «bons maestres». Com quan Curial ensenya Camar a interpretar l'*Eneida*: «*Facciano adunque e' padri ch'e' fanciulli si dieno alli studi delle lettere con molta assiduità (...), a gustare e' poeti, oratori e filosofi, e soprattutto si cerchi d'averne solleciti maestri, da' quali e' fanciulli non meno imparino costumi buoni che lettere*» (Alberti 2007 [1972]: s. p.). L'horitzó ideològic d'Alberti, Savonarola i l'anònim escriptor de *Curial e Güelfa*, il·luminats tots tres per les llums d'un optimisme pedagògic consolidat a Itàlia pel 1440, és, si fa no fa, coincident.

Josep Pujol (1994: 74) troba paradoxal que el protagonista d'aquesta novel·la cavalleresca «sigui un “poeta molt gran”, capaç de desvelar les obscuritats virgilianes i que, a l'hora de demostrar les seves aptituds literàries, esdevé un “gran trobador” i compon la cançó *Atressí com l'aurifany*». En realitat, l'anònim no pretén crear cap figura paradoxal, sinó aprofitar el context literari d'un cavaller, se suposa que típic del segle XIII (però amb armes, costums i pràctiques —quasi totes— del XV), per a introduir-hi algunes de les seues dèries erudites (allò que ha après llegint Da Imola, sobretot), metaliteràries (la defensa d'Homer i de les noves idees de l'humanisme en ambient «refractari») i polítiques (començant pels noms de *Curial* i de *Güelfa*), barrejades amb notes de perfil paròdic, satíric i qui sap si, fins i tot, autobiogràfic.

Sol Miguel-Prendes, estudiosa de l'obra d'Enric de Villena, troba que l'autor del *Curial*²⁰ emprà el terme *poeta* «*como sinónimo de exégeta experto en el arte de la retórica*» (1998: 79). L'aplica, per exemple, a un cavaller llombard que interpreta per a Camar l'*Eneida*. Abans d'això, Curial hauria après a llegir el *Virgili* i altres clàssics de la mà de preceptors, fins a obtenir una autonomia en els *studia humanitatis*, certificada emblemàticament —amb d'un «títol» obtingut de forma esotèrica— per la visita a Atenes i la coronació de llorer del Parnàs. Hauria adquirit coneixements (*scientia rerum*, arts liberals de Bacus), capacitat intel·lectual i sensibilitat literària (la *sapientia* infosa per Apol·lo) suficients per a discernir críticament entre una obra de «reverenda letradura», útil per a acreïxer la virtut (la trilogia clàssica d'Homer, Virgili i Dante, *v. gr.*), i una altra que pot dir la nua «veritat» (*Lo Troià*), però que resulta anodina per als qui aspiren a esdevenir «*homini scientifici*» i a gaudir de la «sublim» poesia.

Després del Parnàs, estant a Tunis, i en el plànol dels ideals creatius de l'autor —que no en la versemblança històrica d'un segle XIII, o d'un país àrab—, Curial, el nou arquetip propugnat sobre la base d'un cavaller medieval, es veu capacitat per a impartir lliçons particulars sobre Virgili a una

²⁰ Que nosaltres, en base a múltiples indicis concurrents, hem proposat —a títol hipotètic, és clar— que podria ser el cavaller i diplomàtic bibliòfil Enyego d'Àvalos (Soler 2017a).

docta puella.²¹ Això no obstant, aquesta de docent no ha sigut la seua primera experiència com a crític literari. Encara estant al Parnàs, com s'ha vist, se l'havia proveït per part d'Apol·lo de «libres escrits en lengua grega e latina», per tal que —informat per una sapiència providencial, ja que en realitat ell sap poc de llatí i ignora el grec— fóra capaç de discernir la qualitat literària dels presumptes clàssics antics. Que després d'això torne el cavaller italià, per exigències del guió argumental, a ser un simple «trobador» llombard, no té cap rellevància a efectes de desactivar el missatge ideològic i l'ideal humanístic subjacent. El lector ja sap i ha entès que són els llibres els que operen la redempció «laica» d'un cavaller.²² Així, en el punt crucial de la novel·la, quan Bacus i les arts liberals —evocant l'exemple d'Hèrcules— rescaten Curial de la seua darrera postració en el vici i la mol·lície, el jove reacciona com era d'esperar: «lo jorn següent féu cercar llibres en totes les facultats [és a dir, “de totes matèries”: *libri in ogni facultà*], e tornà al estudi» (*CeG* III.79). El noble, el curial del Renaixement, serà un home estudiós i bibliòfil, o no serà.²³

Com observa Lluís Cabré (2012: 386), l'escriptor juga amb un *alter ego* de ficció i el transfigura, per aquella fantasia versemblant i tolerable que consenten les poètiques ficcions, en un «expert en la literatura clàssica». En el *Curial*, l'escriptor enarbora entre línies una proposta intel·lectual molt atrevida: la imatge o l'*speculum* idealitzat i poetitzat —per superposició al del cavaller històric, *prou*, trobador i *courtois*— d'un nou *cavaller humanista*. La proposta arquetípica, la figura paradigmàtica —tot un anunci del Renaixement— és altament innovadora per al context cultural on s'ha criat l'escriptor (la València dels cavallers trobadors²⁴), i encara per a la Itàlia dels humanistes, on tot sembla indicar que escriu i pretén «recitar» el llibre. Cal afegir, a més, que la proposta s'incorpora a un format heterodox de persuasió pedagògica, com és una obra de ficció cavalleresca moralitzada, i damunt en romanç català. Més estranya i original encara pot semblar la iniciativa de l'agosarat escriptor quan la situem en la Itàlia del *secolo senza poesia*, on totes aquestes discussions sobre la *nobilitas ex virtute*, la grandesa d'Homer, la importància de l'estudi de les ciències liberals, etc., se solien vehicular en tractats dialogats i en llatí humanístic. El literat, conscient de les seues limitacions formatives, que no li permeten de superar la condició de «pica» al costat dels homes «de molta sciència», aquells que són auxiliats per les Muses des de la més tendra edat, vol mostrar tanmateix el seu entusiasme neòfit per l'humanisme «axí rudament e grossera com yo ho hauré sabut fer». Ell no pot fer com un Poggio o un Bruni, lògicament. I,

²¹ Sobre aquest episodi, vegeu Gros Lladós (2012).

²² Laica, per tal com es fonamenta sobre una ètica clàssica, com a alternativa a l'ascetisme cristià proposat a Curial per Sanglier (Gros Lladós 2013: 90-91).

²³ La relació del procés de redempció virtuosa i estudiant de *Curial* amb un nou concepte de *nobilitas* —humanístic, molt italià, renaixentista— és posada de manifest, entre d'altres, per Miguel Briongos (2009) i Butinyà (2009).

²⁴ Sobre les preferències lèxiques valencianes que manifesta el text literari, vegeu, entre d'altres, Veny (2012).

a més, el públic al qual s'adreça sol·licita ser instruït sobre aquestes novetats tan interessants en un «comun lenguatge cathalà» i en un format divertit i assequible.

El missatge que ens transmet el *Curial* és el d'un autor que aposta per les idees de l'humanisme italià com a propiciadores d'una regeneració de l'estament cavalleresc. Tanmateix, tot sembla indicar que el *Curial* solament es divulgà entre gent que sabia apreciar-lo; si és que l'autor, finalment, decidí donar alguna divulgació restringida a la seua creació literària. Tal volta residia en un entorn sociocultural —la cort de Nàpols?— encara hostil a segons quines idees.²⁵ Sols en un ambient intel·lectual més distés i obert a novetats, com serà pocs anys després l'esplèndida cort dels Medici, hauria encaixat exitosament aquesta curiosa i experimental narració cavalleresca. En la Florència de les dècades del 1460-1470, la dels espectacles refinats de cavalleria i mitologia, de fantasia aristocràtica hibridada amb misticisme neoplatònic,²⁶ hauria sigut ben rebuda i hauria trobat el seu decorat perfecte una narració tan innovadora en alguns aspectes com *Curial e Güelfa*: un exquisit «*mélange de gothique et de Renaissance*», com certificà el primer expert que en féu una valoració global (Milà i Fontanals, 1876). Potser l'autor se sentia sol, com un centaure Quiró entre cavallers il·letrats; incomprés en el seu afany per convertir en íntima realitat un somni literari: el de ser *orador i poeta*.

VIII. CONCLUSIONS

Un dels episodis més complexos i controvertits de *Curial e Güelfa* és el del somni del Parnàs, on l'escriptor aprofita un escenari oníric, d'inspiració al·legoricodantesca, per a coronar el cavaller protagonista com el «major de tots los poetes e oradors qui vuy son». En realitat, aquell qui «somnia» ser un excel·lent humanista és un cavaller de l'era dels trobadors, però l'autor —que projecta la seua identitat sobre Curial— l'adorna amb un títol, el de *poeta et orator*, aplicat en la Itàlia del temps d'escriptura (fixem-nos en l'adverbi

²⁵ Aquesta animadversió ressona en els escrits dels servidors humanistes del rei d'Aragó. Antonio Beccadelli, per exemple, lamentava l'actitud hostil que apreciava en molts nobles i magnats ibèrics, ignorants del llatí i de tota lectura edificant. I constata que els pocs cavallers que acompanyaven el rei a «l'hora del llibre» (els germans Enyego i Alfons d'Àvalos, els Cardona i pocs més) eren escarnits per aquest afany d'aprendre: «Als criats seus [= *i creati catelani*, nobles i cavallers de la casa del rei], naturals d'Espanya, desviats e apartats de tot estudi de eloqüència (...), en tant que als galants e generosos [*generós* = “de sang noble”] qui estudiaven en saber la lengua latina scarnien e motejaven, lo gran rey los hi enduïa a saber y estudiar lo digne ornament de la sciència. Car los bärbaros e grosos de enteniment, doctrina elegant los reforma» (versió catalana de Jordi de Centelles, segle xv, *apud* Beccadelli 1990: 87).

²⁶ Els estudiosos parlen, fins i tot, d'una hibridació o d'un sincretisme cultural produït per la inèrcia d'una cultura cavalleresca medieval compatible amb les innovacions introduïdes per l'enyorança de l'esplendor clàssic greco-romà. Sobre aquesta cultura i literatura de la *cavalleria umanistica* nord-italiana, vegeu, per exemple, Villorresi (2006).

«vuy») als humanistes. Seguint una lliçó del *commento* dantesco de Da Ímola, l'autor entén per *orador* aquell qui ha aprofundit en l'estudi de les arts liberals i la filosofia moral (la «siència» *natural* de Bacus) i per *poeta* aquell qui domina la llengua de manera sublim, per participació de la «sapiència» *divina* d'Apol·lo. Curial ja és bon orador en el llibre II, però haurà d'esperar al llibre III per a ser poeta.

Aquest enfocament teòric encaixa molt bé amb els ideals humanístics de la Itàlia on degué d'escriure's *Curial e Güelfa*. Allí, i més concretament en la cancelleria napolitana d'Alfons el Magnànim, s'emprava l'expressió *orator et poeta* en un sentit coincident amb el de la novel·la. A Castella, apareix tímidament en algun text del cenacle de Santillana (mitjan segle xv); a la Corona d'Aragó occidental, a penes troba ressò abans de Pere Miquel Carbonell, vers la fi del segle xv. Tot plegat reforça la idea, avançada per bona part de la crítica, de vincular el *Curial* a la cort napolitana del rei Alfons d'Aragó. L'escriptor s'adreçaria, doncs, en romanç català i en un format literari distés i didascàlic —una novel·la cavalleresca «moralitzada»—, a un auditori de cortesans, no tots interessats com ell en els nous ideals humanístics.

A tal efecte, l'escriptor tracta de fer pedagogia —des de una apologia continguda i, segons que es mire, a la defensiva (proemi III.0), i des d'un proselitisme intel·ligent de la cultura humanística, en el somni del Parnàs— sobre la importància de l'estudi de les arts liberals i la filosofia clàssica per a formar-se un cavaller en l'oratória i esdevenir així un home eloqüent, com era Curial. Disserta —mitjançant un Apol·lo satíric: un déu de poetes que ataca els poetes!— sobre la celsitud de la literatura o «poesia» dels clàssics (Homer, Virgili...) com a manifestació sublim de la cultura humana; compatible, és clar, amb la nua «veritat» cronística. Així ho sentència Curial. Finalment, l'escriptor proposa als oients o lectors —aprofitant el mateix escenari oníric del Parnàs— un model utòpic de *cavaller humanista*, redimit pels llibres «de reverenda letradura» (els clàssics) i pels *studia humanitatis*. Aquest arquetip del cavaller perfecte d'armes i lletres, de noble del Renaixement, el representarà el llombard Curial. I qui sap si podria haver-lo representat també el mateix escriptor, si admetem la probabilitat —tan suggerent com versemblant— que darrere de Curial s'amague l'anònim redactor de la novel·la.

L'autor de *Curial e Güelfa*, evidentment, s'excusa per haver escrit sobre poètiques ficcions «axí rudament e grossera com yo ho hauré sabut fer». Tanmateix, les moltes lectures que porta acumulades li permeten de «sompniar» —a través del seu personatge— que ell mateix és el «major de tots los poetes e oradors qui vuy són». D'aquesta manera, pot expressar per boca del cavaller «fingit» allò que pensa sobre la literatura de ficció o d'evasió: «que és possible sompniar l'ome ço que nulls temps ha vist ne pensat; e açò cascú ho sap, e no és forçat que les gents ho creeguen, que no és article de fe, ans sompni sompniat en la forma que cascú somia» (*CeG* III.25). Aquest advertiment, val a dir, es col·loca estratègicament com a proemi del somni del Parnàs. L'individu ha après de Dante que la poesia —la literatura— és somni, i el somni, llibertat.

BIBLIOGRAFIA

- Alberti, L. B. (2007 [1972]) *I libri della famiglia*, ed. de R. Romano + A. Tenenti, Torí, Einaudi. Reed. electrònica dins *Biblioteca Italiana*, Roma, www.bibliotecaitaliana.it [consulta: 25/04/2016].
- Badia, L. (2007) «La guerra de Troia i les lletres catalanes medievals», *Mot so razo*, 6, pp. 32-46.
- Badia, L. + Torró, J. (2010) «Curial, entre Tristán y Orlando», dins Baustista, F. + Gamba, J. (eds.) *Estudios sobre la Edad Media, el Renacimiento y la temprana Modernidad*, SEMYR – CiLengua, pp. 43-60.
- Badia, L. + Torró, J. (eds.) (2011) *Curial e Güelfa*, Barcelona, Quaderns Crema.
- Burckhardt, J. (1980 [1876]) *Die Kultur der Renaissance in Italien* (Basilea, 1860), en trad. italiana de D. Valbusa, *La civiltà del Rinascimento in Italia*, Florència, G. C. Sansoni.
- Butinyà, J. (1992) «Si Curial fos Alfons IV», *Revista de Literatura Medieval*, 4, pp. 55-77.
- Butinyà, J. (1993) «El paso de “Fortuna” por la península durante la Baja Edad Media», *Medievalismo*, 3, pp. 209-229.
- Butinyà, J. (2001) *Tras los orígenes del humanismo: el «Curial e Güelfa»*, Madrid, UNED.
- Butinyà, J. (2009) «Les noves aristocràcia i noblesa a les acaballes de l'Edat Mitjana a través de la novel·la catalana *Curial e Güelfa*», *Mirabilia*, 9, pp. 292-312.
- Cabré, L. (2012) «Ressenya de *Curial e Güelfa*, ed. crítica i comentada de L. Badia i Jaume Torró, Barcelona, Quaderns Crema, 2011, 757 pp.», *Medievalia. Revista d'estudis medievals*, 15, pp. 385-390.
- Cappelli, G. M. (2008), «Sapere e potere. L'umanista e il principe nell'Italia del Quattrocento», *Cuadernos de filología italiana*, 15, pp. 73-91.
- Cátedra P. M. (1996) «El sentido involucrado y la poesía del siglo XV. Lecturas virgilianas de Santillana, con Villena», dins Menéndez Collera, A. + Roncero, V. (eds.) «*Nunca fue pena mayor*». *Estudios de literatura española en homenaje a Brian Dutton*, Conca, Universidad de Castilla-La Mancha, pp. 149-161.
- Calvo, C. (2014) «Lingua toscana in bocca catalana: sull'italianità del *Curial e Güelfa*», dins Anónimo, *Curial e Güelfa*, trad. de C. Calvo Rigual + A. Giordano Gramigna, Roma, Aracne, pp. 67-92.
- Carbonell, P.-M. (1997) *Cròniques d'Espanya*, ed. d'A. Alcoberro, Barcelona, Barcino.
- Compagna Perrone Capano, A. M. (2012) «*Curial e Güelfa*: texto catalán, contexto italiano», dins Ferrando, A. (ed.) *Estudis lingüístics i culturals sobre «Curial e Güelfa», novel·la cavalleresca anònima del segle XV en llengua catalana*, Amsterdam, John Benjamins, vol. I, pp. 235-242.

- Cotarelo, E. (1896), *Don Enrique de Villena. Su vida y sus obras*, Madrid, Sucesores de Rivadeneyra.
- Cranz, F. E. (2000) «The *Studia Humanitatis* and *Litterae* in Cicero and Leonardo Bruni», dins Marino, J. + Schlitt, M. (eds.) *Perspectives on Early and Modern Intellectual History*, Nova York, University of Rochester Press, pp. 3-26.
- Di Camillo, O. (1976) *El humanismo castellano del siglo XV*, València, Fernando Torres.
- Duran Grau, E. (2001) «La imatge del rei Alfons», dins D'Agostino, G. + Buffardi G. (eds.) *XVI Congresso di storia della Corona d'Aragona (Napoli-Caserta-Ischia, 18-24 settembre 1997): «La Corona d'Aragona ai tempi di Alfonso I il Magnanimo: i modelli politico-istituzionali, la circolazione degli uomini, delle idee, delle merci; gli influssi sulla società e sul costume»*, Nàpols, vol. II, pp. 1401-1418.
- Facio, B. (2004 [1745]) *De viris illustribus liber* [1456], ed. a cura de L. Meho, Florència, Gaetano Tanzini. Reed. electrònica dins *Biblioteca Italiana*, Roma, www.bibliotecaitaliana.it [consulta: 24/03/2015].
- Fernández Gallardo, L. (2008) «Alonso de Cartagena y el humanismo», *La Corónica, A Journal of Medieval Hispanic Languages, Literatures, and Cultures*, 37/1, pp. 175-215.
- Ferrando, A. (1996) «Fortuna catalana d'una llegenda germànica: el tema de l'emperadriu d'Alemanya falsament acusada d'adulteri», dins Schönberger, A. + Stegmann, T. D. (eds.) *Actes del desè Col·loqui de Internacional de Llengua i Literatura Catalanes (Frankfurt am Main, 18-25 de setembre de 1994)*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, vol. II, pp. 197-216.
- Ferrando, A. (ed.) (2007) *Curia e Güelfa*, Tolosa de Llenguadoc, Anacharsis.
- Ferrando, A. (2012) «Precaucions metodològiques per a l'estudi lingüístic del *Curial e Güelfa*», dins *Idem* (ed.) *Estudis lingüístics i culturals sobre «Curial e Güelfa», novel·la cavalleresca anònima del segle XV en llengua catalana*, Amsterdam, John Benjamins, vol. I, pp. 31-88.
- Fumaroli, M. (2002) *L'âge de l'éloquence*, Ginebra, Droz.
- Garin, E. (2008) *History of the Italian Philosophy*, trad. anglesa de G. Piton, Bolonya, Secretariato Europeo per le Pubblicazioni Scientifiche.
- Gimeno Casalduero, J. (1975) «La *Defunción de don Enrique de Villena*, del marqués de Santillana: composición, propósito y significado», dins *Idem*, *Estructura y diseño en la literatura castellana medieval*, Madrid, José Porrua Turanzas, pp. 179-195.
- González Escolano, H. (2004 [2001]) «Els models cavallerescos en el *Curial e Güelfa*», dins Brumme, J. i al. (eds.) *Estudis de Llengua i Literatura Catalanes*, 42 (*Miscel·lània Giuseppe Tavani*), Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2001, vol. I, pp. 37-60. Reed. dins Friedlein, R. + Neumeister, S. (eds.) *Vestigia fabularum. La mitologia*

- antiga a les literatures catalana i castellana entre l'Edat Mitjana i la modernitat*, Barcelona, Curial – Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2004, pp. 31-48.
- Gros Lladós, S. (2012) «“Legia l'*Eneydos* e molts altres llibres”. *Doctae puellae* en el *Curial e Güelfa*», *Epos. Revista de filologia*, 28, pp. 107-123.
- Gros Lladós, S. (2013) «Sobre el passatge final de *Lo somni* i la presència del *Secretum*», *eHumanista/IVITRA*, 4, pp. 73-96.
- Gros Lladós, S. (2015) «*Aquella dolçor amarga*». *La tradició amatòria clàssica en el «Curial e Güelfa»*, València, Universitat de València.
- Kristeller, P. O. (1970) *Ocho filósofos del Renacimiento italiano*, Mèxic, Fondo de Cultura Económica.
- Kristeller, P. O. (1980) «El territorio del humanista», dins Rico, F. (dir.) + López Estrada, F. (eds.) *Historia y crítica de la literatura española, 2. Siglos de oro: Renacimiento*, Barcelona, Crítica, pp. 34-44.
- Lawrance, J. N. H. (1985) «On Fifteenth-Century Spanish Vernacular Humanism», dins Michael, I. D. + Cardwell, R. (eds.) *Medieval and Renaissance Studies in Honour of Robert Brian Tate*, Oxford, pp. 63-79.
- Masuccio Salernitano [T. Guardati] (2004 [1957]), *Il Novellino*, ed. de G. Petrocchi, Florència, Sansoni. Reed. electrònica dins *Biblioteca Italiana*, Roma, www.bibliotecaitaliana.it [consulta: 02/01/2015].
- Mesa Sanz, J. F. (2008), «Algunas claves florentinas del *Curial e Güelfa*. Comentarios a la *Divina Comedia* de Dante y la presencia de Macrobio», dins Courcelles, D. de + Martínez, V. (ed.), *Humanisme et reinterpretations. Les traductions anciennes. La traduction des classiques valenciens et la tradition française*, París, École nationale des chartes.
- Mesa Sanz, J. F. (2012) «Las fuentes del latín del *Curial e Güelfa*», dins Ferrando Francés, A. (ed.), *Estudis lingüístics i culturals sobre «Curial e Güelfa», novel·la cavalleresca anònima del segle XV en llengua catalana*, Amsterdam, John Benjamins, vol. I, pp. 387-428.
- Miguel Briongos, J. (2009) «*Virtus et sapientia*, elements integradors de la *nobilitas* de *Curial*», *eHumanista*, 13, pp. 38-60.
- Miguel-Prendes, S. (1998) *El espejo y el piélago. La «Eneida» castellana de Enrique de Villena*, Kassel, Reichenberger.
- Milà Fontanals, M. (1876), «Notes sur trois manuscrits: I) un chansonnier provençal; II) un roman catalan; III) une traduction catalane de la *Disciplina clericalis* de Pierre Alphonse», *Revue des Langues Romanes*, 10/2, Montpellier, ps. 225-240.
- Minchiotti, J. (2007) «A propósito del hervor clásico en el libro III de *Curial e Güelfa*: atisbo de una metaliteratura», dins *Actas del XI Congreso Internacional de la Asociación Hispánica de Literatura Medieval*

- (*León, 20-24 de septiembre de 2005*), Lleó, Universidad de León, vol. II, pp. 881-890.
- Musso, O. (1991) «Il romanzo cavalleresco *Curial e Güelfa* e il Monferrato: note storiche», dins *II Miscellanea umanistico-catalana. Quaderni della Sezione di Studi Storici Alberto Boscolo*, Roma, Consiglio Nazionale delle Ricerche, vol. II, ps. 39-52.
- Persi Flac, A. (1954) *Sàtires*, ed. i trad. de M. Dolç, Barcelona, Fundació Bernat Metge.
- Piera, M. (1998), «*Curial e Güelfa*» y las novelas de caballerías españolas, Madrid, Pliegos.
- Pimentel Álvarez, J. (1990) «Cicerón: la *disputatio in utramque partem*», *Nova Tellus. Anales del Centro de Estudios Clásicos*, 8, pp. 187-196.
- Pujol, J. (1994) «“Gaya vel gaudiosa, et alio nomine inveniendi sciencia”: les idees sobre la poesia en llengua vulgar als segles XIV i XV», dins Badia, L. + Soler A. (eds.) *Intel·lectuals i escriptors a l’edat mitjana*, Barcelona, Curial – Publicacions de l’Abadia de Montserrat, pp. 69-94.
- Ruiz Calonja, J. (1990) «Apèndix», dins Beccadelli, A. (el Panormita) *Dels fets e dits del gran rey Alfonso*, versió catalana de J. de Centelles, a cura d’E. Duran; establiment del text llatí per M. Vilallonga, Barcelona, Barcino, pp. 307-366.
- Salutati, C. (2003 [1951-1952]) *De laboribus Herculis* [1406], ed. de B. L. Ullman, Zuric, Thesaurus Mundi. Reed. electrònica dins *Biblioteca Italiana*, Roma, www.bibliotecaitaliana.it [consulta: 12/04/2015].
- Savonarola, M. (2004 [1997]) *Del felice progresso di Borso d’Este* [ca. 1452], ed. de M. A. Mastronardi, Bari, Palomar. Reed. electrònica dins *Biblioteca Italiana*, Roma, www.bibliotecaitaliana.it [consulta: 11/02/2017].
- Simó, L. (2001) «*Parténope la fulgente*, de Diego del Castillo, y el género de la elegía epistolar en la poesía cancioneril del siglo XV», *Revista de poética medieval*, 6, pp. 87-114.
- Soler, A. (2003), «La gran narrativa: el *Curial e Güelfa* i el *Tirant lo Blanc*», dins *Literatura catalana medieval. Un recorregut multimèdia pels grans autors i els seus textos*, Barcelona, Pòrtic – UOC, ps. 193-229.
- Soler, A. (2016) «“Cuer desirous.” Enigmes lírics i mots heràldics en el *Curial*», *Tirant*, 19, pp. 253-274.
- Soler, A. (2017a) «Enyego d’Àvalos, autor de *Curial e Güelfa*?», *Estudis Romànics*, 39, pp. 137-165.
- Soler, A. (2017b [2016]) *La cort napolitana d’Alfons el Magnànim: el context de «Curial e Güelfa»*, Tesi doctoral dir. per A. Ferrando, València, Departament de Filologia Catalana de la Universitat de València.

- Soler, A. (en premsa), «La Làquesi de Plató, el *Curial* i el neoplatonisme italià», dins *XVII Congreso Internacional de la Asociación Hispánica de Literatura Medieval (Roma, 26-30 de septiembre de 2017. Sapienza, Università di Roma)*, Asociación Hispánica de Literatura Medieval.
- Valla, L. (2002) *Historia de Fernando de Aragón [Historiarum Ferdinandi regis Aragoniae, 1445-1446]*, trad. a l'espanyol per S. López Moreda, València, Anubar.
- Veny, J., «Valencianitat del *Curial*», dins Ferrando, A. (ed.) *Estudis lingüístics i culturals sobre «Curial e Güelfa», novel·la cavalleresca anònima del segle XV en llengua catalana*, Amsterdam, John Benjamins, vol. II, ps. 1089-1126.
- Villoresi, M. (ed.) *Paladini di carta. Il modello cavalleresco fiorentino*, Roma, Bulzoni.
- Witt, R. G. (1977) «Coluccio Salutati and the Conception of the *Poeta Theologus* in the Fourteenth Century», *Renaissance Quarterly*, 30/4, pp. 538-563.